

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.9

DOI 10.32755/sjlaw.2020.02.093

Леоненко О. А.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9748-2469;

Єсипенко О. Г.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-3895-9079;

Рахільчук І. В.,

слухач магістратури, Академія Державної пенітенціарної служби,
м. Чернігів, Україна

СУЧАСНІ ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Стаття присвячена проблемам використання судових експертиз та їх результатів на досудовому слідстві. Визначено перспективні напрямки розвитку криміналістики відповідно до її складових. Досліджено методи проведення судової експертизи в кримінальному судочинстві та вдосконалення їх за допомогою новітніх технологій, які використовують комп'ютерні програми, такі як «Фоторобот», використання звуку та відео, поліграф, спектрограф тощо для відтворення пам'яті людини та розвиток криміналістичних технологій, що передбачає розроблення інформаційно-розшукових програм.

Ключові слова: криміналістика, теорія криміналістики, розслідування злочинів, криміналістичні засоби дослідження.

Постановка проблеми. На сучасному етапі наукові дослідження з криміналістики проводяться на кафедрах криміналістики вищих юридичних навчальних закладів, в науководослідних установах України, в тому числі: Науководослідному інституті проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук; Державно-

му науково-дослідному інституті Міністерства внутрішніх справ; Міжвідомчому науково-дослідному центрі боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки та оборони, Харківському центрі вивчення організованої злочинності, науково-дослідних експертних установах (Інститути судових експертиз Міністерства юстиції; Експертна служба Міністерства внутрішніх справ) та ін.

Відомо, що наукові рекомендації, спрямовані на протидію основних тенденцій сучасної злочинності, є ефективними. Такі галузі наукових знань, як криміналістика, кримінальний процес, слідча діяльність, кримінальне право, кримінологія повинні працювати, перш за все, на запобігання злочинності, розробляти сучасні рекомендації щодо розкриття вже вчинених, а також готувати пропозиції щодо передбачення злочинів як в близькому, так і в далекому майбутньому. Шепітько В. обґрунтовано пропонує розмежувати завдання криміналістики на два основні рівні: 1) завдання, спрямовані на вдосконалення теорії криміналістики; 2) завдання, спрямовані на вдосконалення правоохоронної практики [1, с. 25].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі досліджень визначено перспективні напрямки розвитку криміналістики відповідно до її складових. Щодо першого компонента, то перспективним є розроблення стратегічних напрямків його розвитку з урахуванням змін кримінального та кримінально-процесуального законодавства, досягнень науково-технічного прогресу і тенденцій розвитку світової криміналістики. Це стосується розроблення криміналістичної стратегії. А також потребує подальшого опрацювання та поглибленого вивчення питання визначення змісту та структури закономірностей злочинної діяльності, що входить до теми сучасної криміналістики та вдосконалення її системи. Другий компонент криміналістики розвивається в напрямку впровадження інновацій в інформаційних, цифрових, телекомунікаційних технологій у правоохоронну діяльність; удосконалення та створення криміналістичних засобів дослідження звуку, електронних слідів, ДНК людини; адаптації новітнього обладнання для технічного та криміналістичного забезпечення слідчих дій.

Мета статті полягає в дослідженні системи криміналістичних прийомів виявлення запису, вилучення, розслідування, оцінки та використання електронних доказів у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дослідження в галузі криміналістичних технологій використовують комп'ютерні програми, такі як «Фоторобот», використання звуку та відео, поліграф, спектрограф тощо для відтворення пам'яті людини. Розвиток криміналістичних технологій передбачає розроблення інформаційно-розшукових програм, таких як Автоматизовані робочі місця (АРМ) для підрозділів досудового розслідування України, а також інших уповноважених на розслідування осіб, довідкових інформаційних програм. Автоматизовані робочі місця – це комплекси програмного та апаратного забезпечення, призначені для автоматизації завдань певного виду. Прикладами таких робочих станцій є: Робоче місце слідчого «Інсайт», робоче місце криміналістів різних експертних спеціальностей (трасолог, баліст, економіст, фоноскопист, дослідження інтелектуальної власності тощо). Деякі з цих АРМ були розроблені в Національній академії внутрішніх справ – АРМ слідчого, АРМ експерта з трактологічних експертиз, АРМ працівника відділу боротьби з незаконним обігом наркотиків, а також авторської команди Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого та Інститут злочинності В. Сташиса – рука слідчого Інсайта. Актуальним є поповнення криміналістичних записів такими новими видами, як фіксація райдужної оболонки, відео-комп'ютерне розпізнавання людини за зображенням, рентгенограма тулуба, геномні портрети [2, с. 37].

Ефективним у розслідуванні злочинів є використання глобальних систем супутникового позиціонування (пристрої JPS), лазерних сканерів ZD під час проведення огляду місця події. Наприклад, пристрої JPS тепер можна використовувати під час огляду місця на відкритому повітрі, коли немає надійних орієнтирів. Невеликі електронні пристрої дозволяють швидко фіксувати географічні координати будь-якої точки, розташування предметів на місці події, відстань між ними. Крім того, науково-технічні засоби, що забезпечують всебічну фіксацію обста-

новки на місці події з точним відображенням зовнішнього вигляду, форми, вимірювання відстані між предметами, кутів їх відносного розташування та розмірів з можливістю його вивчення безліч разів, це лазерні сканери ZD із відповідним програмним забезпеченням. Зокрема, це лазерний сканер DeltaSphere3D або Leica ScanStation, Z + F Imager із спеціально розробленим програмним забезпеченням для проведення дій.

Найголовнішим у розробленні криміналістичної тактики є впровадження сучасних криміналістичних знань у слідчу та судову практику.

Сучасні реалії України вимагають від криміналістики вдосконалювати, розробляти та впроваджувати у правоохоронні практики слідчі прийоми: злочини, вчинені в надзвичайних ситуаціях; злочини проти основ національної безпеки України та військові злочини; організована злочинна діяльність; торгівля людьми; наркоманія; кіберзлочинність; незаконний обіг зброї та вибухових матеріалів; транснаціональна злочинна діяльність. Кримінально-інтеграційні аспекти євроінтеграції України найбільш яскраво відображаються в міжнародному співробітництві експертних установ України з європейською мережею судових та експертних установ (ENFSI). Ми розраховуємо на співпрацю в напрямку подальшої уніфікації, сертифікації та стандартизації як експертних методик, так і лабораторного обладнання. Крім того, наукові перспективи та можливості криміналістики розкриваються під час утворення та діяльності різних криміналістичних організацій, установ та наукових товариств, таких як: Товариство відбитків пальців (FPS), Міжнародна асоціація ідентифікації (IAI), Литовське товариство кримінологів, Польське товариство криміналістики, Міжнародний Конгрес кримінологів, що проводять світові та міжнародні наукові заходи (конференції, конгреси, симпозіуми) [1, с. 26].

Завдання криміналістики пов'язані з практичною криміналістичною діяльністю та зумовлені потребами правоохоронних органів для протидії сучасній злочинності, що, зокрема, пов'язане з реформою відомчої підготовки поліції в Україні. Таким чином, вирішення завдань реформування відомчої освіти, Міністерства внутрішніх справ, вимагає врахування досвіду,

організації та функціонування національних систем поліції в інших європейських країнах та США. Американська модель характеризується впровадженням через навчальні заклади лише спеціальної поліцейської підготовки. Така освіта не визнається на рівні післядипломної освіти, що забезпечується винятково цивільними школами США. Натомість європейська модель орієнтована на створення власної відомчої системи освіти, що поєднує як поліцейську, так і загальну юридичну освіту. Іноді зустрічається поєднання особливостей як європейської, так і американської моделей (Хорватія, Угорщина та ін.) [3, с. 28]. Реалізація цих завдань на сучасному етапі також передбачає оптимізацію викладання криміналістики як дисципліни.

Ще одна тенденція розвитку криміналістики на сучасному етапі – консолідація наукових зусиль і співпраця вчених. Нині для проведення досліджень необхідні складні програми та залучення численних команд дослідників. Перспективним у цьому напрямку є підготовка колективних монографій, посібників, підручників тощо. Почастішають комплексні дослідження, проведені колективами, до яких, крім криміналістики, входять фахівці різних галузей знань: фізіології та біоніки, кібернетики та математики, біології, хімії, антропології тощо. Звертаючись до Г. Малевського, В. Шепітько, вказує, що міжнародна співпраця кримінологів повинна базуватися не лише на «механічному» обміні інформацією, а й на спільних дослідженнях, «міжнародному розподілі праці» в криміналістичних дослідженнях, процесах конвергенції та інтеграції наукових теорій, концепцій, понять [1, с. 27].

Дактилоскопічний метод реєстрації злочинців успішно застосовується в правоохоронних органах усього світу понад 90 років і, ймовірно, буде використовуватися в майбутньому, оскільки сліди зразків папілярних візерунків рук людини завжди можна знайти на місці злочину та за їх допомогою встановити особу злочинця. Водночас злочинці за допомогою трансплантації, опіків, нанесення різних травм на долоні чи пальці або навіть їх ампутації намагаються уникнути кримінальної відповідальності.

Крім дактилоскопічного методу реєстрації злочинців, завдяки розвитку кібернетики, сьогодні можна використовувати інші методи, такі як метод реєстрації за сітківкою ока та ДНК.

Метод реєстрації злочинців за схемою сітківки вперше було використано у 1924 році віденським судово-медичним лікарем Тюркелем. Після його знайомства з роботою офтальмологів, які в результаті багаторічних спостережень помітили різноманітні схеми сітківки і те, що вони не змінюються протягом усього життя людини [4, с. 914]. Окулісти змогли ідентифікувати людину, яка раніше була в них на прийомі, не за ознаками зовнішніх рис обличчя, а за відповідним очним захворюванням та малюнком сітківки. Але складністю на той час була відсутність належних засобів фіксації візерунків сітківки і, отже, неможливість впровадження цього методу ідентифікації. Сучасний стан розвитку криміналістичної техніки, інструментів та кібернетики в цілому, який успішно застосовується в криміналістиці, дає можливість використовувати схеми сітківки для реєстрації злочинців. Сучасні сканери дозволяють отримати високоякісні візерунки сітківки в кольорі, а комп'ютерні мережі швидко, локально та національно створювати подібні бази даних за умови під'єднання всіх абонентів (наприклад, обласних та районних міст) до єдиної комп'ютерної системи бази даних. Доступом до таких баз даних можуть користуватися всі суб'єкти системи і, якщо необхідно, оперативно використовувати базу даних комп'ютерної системи як для поповнення, так і для ідентифікації осіб на місцях.

Іншим напрямком криміналістичного обліку є створення баз даних ДНК. Перевага методу ідентифікації на основі ДНК перед усіма іншими методами полягає в тому, що не потрібно мати чіткі, наприклад, відбитки пальців або зразки крові для його використання. Оскільки ДНК присутня в кожній живій клітині людського організму, її можна витягти з будь-якого зразка людської тканини або рідини. Західні експерти вважають, що навіть якщо підозрюваний не залишив слідів власної крові чи відбитків пальців, то його все одно можна визначити, знайшовши, наприклад, найменші сліди шкіри або волосся на місці злочину. Основним напрямком використання баз даних

ДНК є випадки розслідування тяжких злочинів проти людини, зокрема зґвалтування. Наприклад, в Європі є програма, що фінансується Європейським Союзом, боротьби із сексуальними злочинами. Однією з головних ліній цієї програми є створення в Європі інформаційної системи генетичних баз даних, в якій бере участь більшість європейських країн. Створення баз даних ДНК в Україні також можливе, наприклад, на базі Одеського обласного бюро судово-медичних експертиз – одного з провідних центрів судово-молекулярної генетичної експертизи, що проводиться в Україні з 1992 року. Для цього потрібна законодавча та фінансова підтримка галузі.

Новим кроком у криміналістиці найближчим часом стане використання технології «латентних відбитків пальців» (LTF), що значно спростить ідентифікацію злочинців. Це часткові відбитки пальців з поверхонь, які надзвичайно важко чи неможливо обробити (використані боеприпаси, зброя, ножі тощо). Для їх отримання використовують найновіші процеси хімічної, фізичної чи електронної обробки поверхонь.

Висновки. На сьогодні в розслідуванні кримінальних злочинів надзвичайно важливим є ефективний огляд місця події, вилучення речових доказів та проведення судових експертиз. Необхідною умовою швидкого розкриття злочину під час досудового слідства є виявлення і вилучення речових доказів для їх подальшого експертного вивчення. Використання новітніх досягнень криміналістичної технології у виявленні прихованих відбитків пальців та біологічних слідів людини є запорукою формування якісної доказової бази та ідентифікації конкретної особи під час досудового слідства.

Список використаних джерел

1. Сокурєнко В. В. Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу та криміналістики. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листоп. 2017 р.): у 2-х ч. Ч. 1. Київ, 2017. С. 25–27.
2. Чернявський С. С. Основні концепти реформи системи освіти МВС України. *Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 17 берез. 2016 р.). 2016. С. 37–40.

3. Перепечина И. О. ДНК в вопросах и ответах: Об исследовании ДНК в судебной медицине и криминалистике. Москва, 1999. 58 с.

4. Маланчук П. М. Перспективи розвитку криміналістичної техніки в розслідуванні, розкритті і попередженні злочинів. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 914–918.

Leonenko O., Yesypenko O., Rakhilchuk I.

MODERN LEGAL AND ORGANIZATIONAL PRINCIPLES FOR THE DEVELOPMENT OF JUDICIAL EXAMINATION IN CRIME INVESTIGATION

The scientific article is devoted to the problems of using forensic examinations and their results in the pre-trial investigation. Perspective directions of development of criminology according to its components are defined. The current state of development of forensic technology, tools and cybernetics in general, which is successfully used in forensics makes it possible to use retinal schemes to register criminals.

It is noted that the development of forensic technologies involves the development of information retrieval programs, such as Automated Workplaces (AWP) for pre-trial investigation units of Ukraine, as well as other persons authorized to investigate, reference information programs.

It is effective to use global satellite positioning systems (GPS devices) while investigating crimes, ZD laser scanners when inspecting the scene, as small electronic devices allow you to capture the geographical coordinates of any point, location of objects at the scene, the distance between them rather quickly.

A new step in forensics in the near future will be the use of "latent fingerprint" (LTF) technology, which will greatly simplify the identification of criminals.

Methods of forensic examination in criminal proceedings and their improvement using the latest technologies that use computer programs such as "Photobot", the use of audio and video, polygraph, spectrograph, etc. to reproduce human memory and the development of forensic technology, which involves development of information retrieval programs.

These new approaches and knowledge used by forensics are a necessary condition for the rapid detection of the crime, detection and seizure of physical evidence for their further expert studying.

The use of the latest achievements of forensic technology in the detection of hidden traces is the key to the formation of a quality evidence base and identification of a particular person during the pre-trial investigation.

Key words: *forensics, forensics theory, crime investigation, criminological means of research.*

References

1. Sokurenko, V. V. (2017), *Current trends in the development of the criminal process and criminalistics. Relevant nutrition of the criminal process, criminalistics and ship expertise: materials of the scientific and practical conference* (November 24, 2017), Vol. 2, Part. 1, Kyiv, pp. 25–27.

2. Cherniavskiy, S. S. (2016), *Basic concepts of reforming the education system of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, Holy news of the preparation of personnel in the police and in Ukraine: materials of the interdepartmental scientific and practical conference* (March 17, 2016), Dnipro, pp. 37–40.

3. Perepechina, I. O. (1999), *DNA in questions and answers: On the study of DNA in forensic medicine and forensic science*. Moscow.

4. Malanchuk, P. M. (2017), "Prospects for the development of forensic technology in crime investigating, crime solving and crime preventing", *Young scholar*, No. 11, pp. 914–918.